

NEDEILE CARPATICE ROMĂNEȘTI — DOVEZI INCONTESTABILE ALE ORIGINALITĂȚII, UNITĂȚII ȘI CONTINUITĂȚII SPIRITUALITĂȚII NOASTRE POPULARE

(Cu referiri speciale la „Târgul de pe muntele Găina“)

PADUREANU I. DOMINUȚ

Statornicia și continuitatea milenară a poporului român în spațiul car-pato-danubiano-pontic a făcut ca el să aibă un drum propriu de acțiune și manifestare în plan material și spiritual, în cursul căruia a îmbogățit patrimoniul culturii universale cu valori ce atestă geniul său creator, gradul de înflorire și originalitate al culturii sale.

De-a lungul milenarei sale istorii — istorie jalonată de adevărate idei forță, între care lupta pentru independență și unitate națională ocupă un loc distinct —, poporul român s-a dezvoltat unitar, în ciuda faptului că a fost confruntat de timpuriu cu numeroase vicisitudini, adversități, piedici și greutăți de tot felul, generate de țelurile politice expansioniste, dușmănoase și cotropitoare, ale unor imperii și regate mai apropiate sau depărtate geografic.

Istoria acestui neam eroic dar atât de încercat în cursul devenirii sale, a făcut ca fiecare realizare, fiecare progres dobândit într-un domeniu sau altul, să fie înfăptuite cu grele sacrificii umane și materiale.

Într-un asemenea context, ce singularizează pe români între popoarele din această arie a Europei, și care și-a pus amprenta asupra tuturor domeniilor de activitate, românii au reușit să-și păstreze neîntrerupt comunitatea de viață materială, etnolingvistică și cultural-spirituală.

Granițele politice temporare impuse românilor, unul dintre cele mai vechi și mai statornice popoare din această parte a continentului, opresiunile străine, care au avut grave repercusiuni asupra dezvoltării lor generale, celelalte vicisitudini ale istoriei — nu puține și nu rare! — nu au fost niciodată obstacole în calea dezvoltării fondului spiritual național, continuitatea și unitatea în timp și spațiu fiind două dintre caracteristicile fundamentale ale culturii poporului român.

Continuitatea, viabilitatea și coerența până în contemporaneitate a universului de datini, credințe și obiceiuri românești, forța și vigoarea cu care românii le-au apărat împotriva prigonirilor, atacurilor și denigrărilor — fiind socotite de unii eretice, înapoiate sau barbare —, au stârnit încă de timpuriu admirația, mirarea sau aprecierile laudative ale unor învățați și călători străini care ne-au vizitat meleagurile.

Martin Opitz (1597—1639) — „cel mai de seamă poet german al secolului XVII“ (Mihai Isbășescu) —, a fost profesor la Academia din Alba Iulia (între 1621—1622), a cutreierat cu plăcere și interes pe meleagurile românești, oprindu-se îndeosebi asupra celebrului centru aurifer Zlatna. Rezultatul reflecțiilor sale este poemul în versuri „Zlatna oder von der Ruhe des Gemüthes“ („Zlatna sau despre liniștea sufletului“), tipărit la Strasbourg, în 1624, în care încadrează viața din această zonă într-un cadru mitic antic, evocând astfel trecutul latin al locuitorilor Munților Apuseni.

El a strâns materiale și pentru o scurtă istorie intitulată „Dacia Antiqua“ care, din nefericire, s-au pierdut fie odată cu moartea lui — de ciumă, la Danzig, în anul 1639 —, fie la scurt timp după aceea.

Susținător al autohtoniei și continuității românilor, el argumenta acest adevăr istoric utilizând exemple privind limba și obiceiurile autohtone, înscriindu-se din acest punct de vedere ca un real precursor.

În poemul citat, el sublinia că la români „... datinile sunt păstrate cu credință“⁴¹.

Johann Filstich (1684—1743), arăta la rândul-i că „neamul românesc a păstrat (...) în Transilvania obiceiurile sale cele vechi“⁴².

Dintre maghiari — ca să cităm doar un exemplu — ilustrativă ni se pare sublinierea făcută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de învățatul Iosif Benkö: „Facilius foret clavam Herculi extorquere quam Valachos cito unoque momento ab inveteratis abstrahere consuetudinibus“ („ar fi mai ușor a smulge ghioaga din mâna lui Hercule decât a abate lesne și degrabă pe români de la vechile lor datini“)⁴³.

Particularizând acest adevăr, numeroși au fost autorii care au subliniat faptul că românii din Țara Moților (moții) au păstrat cel mai bine tradițiile, datinile și obiceiurile străbune⁴. Sugestivă ni se pare în acest sens sublinierea făcută de folcloristul Simion Florea Marian în anul 1890, potrivit căreia „nici o parte a poporului român nu le-a păstrat [nedeile] cu atâta strictețe ca dâștii“⁴⁵.

Acest fapt își găsește explicația într-o serie de particularități specifice Țării Moților și locuitorilor ei: izolarea geografică și economică a zonei secole la rând; strânsa legătură dintre om și mediu, influențele între cele două părți, continue și profunde; ocupații tradiționale și tradiția acestora prin secole; dragostea față de glia străbună și forța cu care moții au apărât-o de-a lungul timpului; consecvența și forța cu care moții au apărât limba străbună, religia ortodoxă, obiceiurile și datinile, practicile strămoșești de muncă și viață: faptul că — așa cum releva și Silvestru Moldovan — moții au fost „foarte puțin amestecați cu străinii“⁴⁶ și ca atare ferți de influențe străine majore ș.a.

Creatorii și deopotrivă păstrătorii culturii populare au fost peste veacuri locuitorii satelor, țărâtimea, forța socială care timp de aproape două milenii a jucat — pe multiple planuri — rolul hotărâtor în istoria poporului român.

Făcând elogiu acestui rol, „Luceafărul“ poeziei românești, poetul nepereche al literaturii noastre naționale, scria (1876) că țărâtimea reprezenta „clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conservatoare, în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor“⁴⁷.

Prin intermediul țărănimii, al satelor românești, au ajuns până la noi și unele moșteniri ale culturii și spiritualității traco-geto-dace și daco-romane, dovezi care, adăugându-se celor arheologice, lingvistice, literare, etnografice ș.a., atestă indubitabil descendența noastră traco-geto-dacă, simbioza civilizației autohtone cu cea română și, în ultimă instanță, continuitatea noastră în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Problema acestor moșteniri în cultura românească este fundamentală și ea va continua, fără îndoială, să se situeze între preocupările de bază ale cercetării științifice și culturale românești; moștenirile depistate până în prezent — acest proces fiind departe de a fi încheiat! — sunt numeroase, ale devenind surse primare în procesul de cunoaștere și evaluare a spiritualității strămoșilor noștri

Dintre aceste moșteniri — unele, e drept, încă ipotetice —, amintim: inestimabila creație care este „Miorița“; elemente străvechi de sorginte geto-dacă, din obiceiurile românești de Crăciun și Anul Nou; cetele de feciori din cadrul sărbătorilor de iarnă⁸; riturile autohtone cu substrat de fertilitate din obiceiurile de „Rusalii“ (sărbătoarea de origine romană)⁹ și de „Florii“ (altă sărbătoare romană, dedicată zeiței Flora); elementele geto-dacice din unele obiceiuri și ritualuri agrare românești, inclusiv din colinda „Plugușor“ (colindă de factură romană)¹⁰; unele teme din folclorul muzical; dansul „Călușarilor“, de o vigoare extraordinară, care, potrivit opiniilor unor cercetători, ar fi fost închinat cândva fertilității și glorificării astrului zilei, pluriprezent în arta noastră populară; o serie de cutume și tradiții juridice; acele coincidențe și supraviețuiri tulburătoare în port, în așezările montane, în maniera de a popula spațiul cu simboluri și înțelesuri metaforice ș.a.¹¹

Generatori de mituri, credințe și datini, multe dintre ele preluate de aci din jur, integratori — în manieră creatoare — de motive universale, pe care le-au îngemănat cu propriile motive, într-o manieră ce poartă amprenta originalității, traco-geto-dacii, daco-romanii iar mai apoi românii înșiși, s-au fixat în conștiința universalității ca un neam de oameni cu un suflet de o bogăție extraordinară, pe care nu puțini abia au întrezărit-o sau o întrezăresc, au aproximat-o sau o mai aproximează încă, în timp ce ei își împlineau și-și împlinesc un destin istoric pe care cultura noastră populară îl reflectă cu prisosință.

Lanțului de moșteniri citate, i se mai adaugă încă una, de mare preț — NEDEILE carpatice.

Primul dintre specialiștii români, care a pus cu toată autoritatea problema nedeilor în România a fost George Vâlsan (1885—1935), în cunoscutul său studiu „Nedeile de pe culmile Carpaților“, publicat în anul 1925¹². Autorul citat era de părere că „prin vechimea lor, prin caracterul lor original și prin toate supozițiile pe care le sugerează aceste sărbători ale munților pot fi considerate drept una din cele mai importante probleme de geografie umană a Carpaților“¹³.

Nedeile au jucat un rol deosebit de important în viața populației românești, indeosebi a celei din zonele de munte, cu așezări risipite dar de mare viabilitate, importanța acestora crescând pe măsură ce coboram în timp.

Funcțiile nedeilor au fost multiple, complexe și importante: au contribuit la întreținerea și întărirea unității etnoculturale și etnoartistice;

la lărgirea orizontului geografic, cultural și politic al românilor (ele au reușit să anuleze — într-un anume fel, uneori — granițele arbitrare, impuse vremelnice de ocupații străine); la întărirea legăturilor sociale dintr-un larg areal, ele fiind totodată instituții premaritale, cu importante atribuții în inițierea și selecția maritală, ducând la încuscrirea și întovășirea multor familii; aceste sărbători ale munților, mari petreceri în aer liber, au contribuit la păstrarea obiceiurilor, a tradițiilor, a portului și jocului popular; la apărarea, păstrarea și îmbogățirea limbii române; la sărbătorirea la un loc, de către mase impresionate de oameni, a unor zile/sărbători importante ale calendarului ortodox; la păstrarea „legii ortodoxe“ (mai ales în Transilvania secolelor XIII—XX); la dezvoltarea păstoritului și a schimburilor economice; la păstrarea unității economice a românilor; ele au contribuit la continuitatea noastră etnică, la păstrarea vie a conștiinței de neam iar mai apoi a conștiinței naționale; la racordarea permanentă a populației din zonele montane — animată de un puternic patriotism, de un accentuat sentiment al libertății — la marile probleme cu care erau confrunțați românii în general; ele au fost un liant de preț în perpetuarea și consolidarea unității românilor, un puternic sprijin moral pentru aceia dintre români aflați temporar sub dominație străină; ele au fost momente și prilejuri care au contribuit la pregătirea, izbucnirea sau desfășurarea unor evenimente cu profunde rezonanțe în istoria neamului românesc ș.a.

Locul și importanța acordată de către români, de-a lungul timpului, nedeilor — aceste sărbători unice în viața și trecutul istoric al zonelor montane —, a fost plastic și deopotrivă realist prezentată de folcloristul Ion Pop Reteganul (1835—1905): „Nedeia — scria el — e mai luată în seamă decât Crăciunul, Paștile, Rusaliile... Nedeia e și mai mult decât Anul-nou. Nime din popor nu numără anii de la Anul-nou ci de la nedeie, nimeni nu dorește mai cu foc ca sosirea nedeii“¹⁴.

Ele se țineau pe plaiuri, platouri și tăpșane montane netede, între creste și vârfuri semețe, acolo unde soarele și vântul învălurează măta-sea ierburilor, unde roua dimineților înlăcrimează pășunile bogate, unde albastrul cerului se apropie în chip tulburător de glia cu parfumuri îmbătătoare, unde soarele sărută mai întâi, cu timiditate, pământ și oameni, acolo unde privirea umană absoarbe cu nesăț imaginea depărtărilor, unde nările framătă iar sufletul se îmbată de mireasma pură a florei montane, acolo unde inimile bat mai repede, unde omul realizează cel mai bine apartenența sa organică la lumea din jur, la universul atât de cunoscut și, în același timp, atât de necunoscut, acolo unde sufletul și mintea se înobilează spontan cu sentimente, trăiri și frumuseți unice, generate de o natură darnică și pură, care nu cere în schimb decât dragoste, respect și ocrotire.

Pe plaiuri și poiene s-au statornicit cu timpul nedeile, adevărate instituții etnoculturale montane, manifestări de o mare complexitate, cu implicații largi și semnificații dintre cele mai importante. În plaiurile și poienile montane din Carpații românești, a pulsat, secole de-a rândul, o intensă și bogată viață agro-pastorală și meșteșugărească, aici a luat naștere o rețea de „crânguri“ în care s-au păstrat cu pioșenie limba, datinile și obiceiurile străbune, sistemul de mituri, fapt ce a făcut să fie

considerate sacre, în preajma lor dezvoltându-se activități cu caracter mirific.

Plaiul a fost considerat un drum spre rai, o gură de rai, mediu între cer și pământ, spațiu hierogamic prin excelență¹⁵. Expresia „Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai“, din inegalabila baladă românească Miorița⁶, se poate aplica fără reticențe și multora dintre frumoasele și numeroasele plaiuri ale Munților Apuseni.

Existența și rolul jucat de-a lungul timpului de frumoasele noastre plaiuri montane, au lăsat urme durabile în toponimie, această istorie necrisă, adevărată arhivă, ce păstrează neștearsă amintirea atâtor întâmplări, fapte și evenimente, petrecute de-a lungul vremii și au impresionat într-un fel sau altul, sufletul sensibil al omului de la munte.

În zona Țării Moților, toponimul „Plai“ (<lat. plagius, plaga), apare ca denumire ce desemnează o serie de crânguri moțești: Plai și Plaiul Bihariei¹⁶ — în apropiere de muntele Găina —, aparținătoare comunei Avram Iancu; Plai, sat aparținător de comuna Gârda de Sus (ambele comune din jud. Alba).

Chiar locul unde se desfășoară celebra sărbătoare de pe Muntele Găina, apare atestat în unele surse documentare vechi (1793) sub denumirea „plai“! Michael Conrad von Heydendorff, primarul și notarul Mediașului, după călătoria făcută în vara anului 1793 în Munții Apuseni, își începe descrierea târgului de pe Muntele Găina cu cuvintele: „Pe un plai de munte (...)“.¹⁷

Despre un „montis play“ scria la 1767 și renumitul J. Fridvaldszky.¹⁸

Un alt toponim, „pleysor“ (plăișor) este citat în anul 1589, el marcând la acea dată, hotarul dintre Abrud și Bucium-sat.¹⁹

Toponimul „plai“ apare atestat documentar și mai devreme, această atestare situându-se din punct de vedere cronologic, pe locul întâi. Astfel, Ion Minea, căruia-i revine meritul acestei atestări, într-un valoros studiu dedicat vechilor cnezate românești de pe Valea Arieșului, citează un document latin din 24 noiembrie 1487 în care toponimul românesc apare consemnat sub forma „play“.²⁰

Înțelesul exact al substantivului „plai“ a fost relevat întâia oară de către Ion Conea, care arăta că termenul poate fi socotit între cele mai interesante și mai vechi ale limbii române. El arăta că prin „plai“ trebuie să înțelegem „întinderea de munți de la contactul cu depresiunea subcarpatică și până sus la gol (...)“.²¹

În limba română, acest cuvânt are mai multe înțelesuri; noi îl reținem pe acela care arată că plaiul este o „creastă, culme, vârf al unui munte“, o „regiune de munte sau de deal aproape plană, acoperită în general cu pășuni“.²²

Marele nostru poet și filozof Lucian Blaga, referindu-se la milenii ce a urmat retragerii romane din Dacia, la situația românilor în acele grele vremuri, făcea sublinierea — interesantă nu atât prin exactitate, cât mai ales prin reliefarea unei permanențe istorice românești — că „muntele, codrul și plaiul (subl. ns. P.D.) au permis românilor să se retragă din istorie (...) pentru a rămâne în istorie, pentru a nu fi eliminați din ea. Geografic — se continuă ideea — retragerea înseamnă înfrățirea cu muntele, codrul și plaiul, care i-a ajutat să supraviețuiască. Carpații prin toate caracteristicile lor, nu au despărțit niciodată pe

autohtoni; au constituit o adevărată axă, o coloană vertebrală care a menținut și întărit unitatea poporului. Străbătând teritoriul românesc ei alcătuiesc, împreună cu Apusenii, cetatea Transilvaniei (...), elementul lui, inima pământului românesc, și a națiunii române²³.

„Locurile“ unde se țineau nedeile, devenite cu timpul „tradiționale“, au fost o consecință firească a condițiilor topogeografice specifice, un efect al structurii teritoriale a zonelor economico-administrative ce includ în arealul lor și crestele Carpaților. Aceste locuri, prin trăsăturile lor definitorii — situarea lor la intersectarea mai multor zone economice, ocuparea unor poziții centrale între versanții unui duplex sau triplex confinium montan, deschiderile oferite spre zonele agro-pastorale ș.a. —, au contribuit la persistența sau, dimpotrivă, dispariția unor nedei carpatice.

La restrângerea arealului geografic al nedeilor, părăsirea unor munți cu nedei, coborârea unora dintre acestea la poalele munților sau chiar în sate, la renunțarea temporară sau definitivă la unele dintre nedeile carpatice, au contribuit un complex de factori, între care amintim: factori naturali (ploi puternice și de durată, furtuni violente, viscole și zăpadă persistentă), factori economici (dezvoltarea producției de mărfuri în capitalism, dezvoltarea comerțului, a căilor de comunicație și a mijloacelor de transport), factori politici (faptul că Munții Carpați, coloana vertebrală a Daciei antice, au devenit în feudalism hotare nefirești în corpul biospiritual al poporului român), factori sociali și spirituali, care au acționat diferențiat, în funcție de zonele carpatice, perioadele istorice, evoluția economico-politico-teritorială a românilor ș.a.

„Când munții n-au mai putut forma locuri de întâlnire a populației din mai multe sate și diferite zone, care să antreneze noi cunoștințe, noi relații socio-economice — arată cercetătoarea Lucia Apolzan —, fenomenul a scăzut în intensitate sau chiar a dispărut“²⁴.

Nedeile carpatice s-au ținut, de regulă, vara (iunie, iulie și august), data tinerii lor corelându-se cu calendarul sărbătorilor religioase, respectiv cu ziua de duminică a săptămânii.

Principalele date pentru ținerea nedeilor, date apreciate în popor drept „sfinte“, au respectat principalele sărbători ale calendarului bisericesc ortodox ce cădeau în lunile de vară: 24 iunie (Sânziene), 29 iunie (Sf. Petru și Pavel), 20 iulie (Sf. Ilie), 15 August (Sf. Maria) ș.a.

Durata acestor nedei a variat de-a lungul timpului; câteva zile, în cazul unor nedei („de sat“) din Țara Hațegului și alte zone, o zi pentru cele din zonele montane înalte. S-ar părea că durata acestora a crescut îndeosebi după secolul al XVIII-lea, când prin dezvoltarea producției de mărfuri și a schimbului, caracterul economic al nedeilor a căpătat o pondere sporită.

De regulă ziua de nedeie era duminică. Acest lucru trebuie pus în legătură cu faptul — deloc întâmplător! — că de-a lungul întregului Ev Mediu duminica a fost considerată, cel puțin în Europa, zi de „târg“, sensul termenului nefiind restrictiv, depășind aria strictă a schimburilor economice.

Aceste termene calendaristice (sărbători religioase) — arată cercetătoarea citată — marcau începerea, desfășurarea și încheierea unor activități ale anului agro-pastoral, ceea ce poate genera întrebarea dacă

nu cumva nedeile ascund (și) unele sensuri tuitate ale acestor serbări rituale?!

Marile sărbători religioase au coincis de-a lungul secolelor cu principalele date astronomice, de care erau legate muncile agricole și pastorale.

Referindu-se la zona Munților Orăștiei — observațiile sale având un grad de valabilitate mult mai mare, mai largă —, cercetătoarea Lucia Apolzan arată că prima nedeie de la Sf. Petru (29 iunie) avea loc la trei săptămâni de la urcarea cu vitele la munte, curând după solstițiul de vară, fapt ce coincidea cu natura și producția în plină dezvoltare. După alte trei săptămâni, la Sf. Ilie (20 iulie) avea loc a doua nedeie. Cele șase săptămâni reprezentau ciclul biologic de maximă producție.

Nedeia din 20 iulie încheia un ciclu biologic, căci după această dată pășunea devenea mai slabă, laptele animalelor începea să scadă cantitativ și calitativ, iar vremea în zona alpină începea să se răcorească.

A treia nedeie (29 august) era și ultima, ea marcând și momentul coborării vitelor de la munte, jos, în vatra satelor.

În perioadele istorice mai vechi, când agricultura și creșterea vitelor juca un rol foarte important în viața economico-socială, anul calendaristic începea odată cu primăvara, acest început fiind marcat prin serbări rituale dedicate noului an agricol.

Împrejurarea că schimbarea anului era sărbătorită multă vreme în lumea mediteraneană — și chiar în spații mai largi — primăvara, confundându-se oarecum cu ritualurile de fertilitate, care se reluau acum cu fast, are unele reflexe (și) în folclorul românesc, dintre care amintim: „Zilele Dochiei“ (sau „Zilele Babei“), sărbătorite la începutul lunii martie; „Malanca“, piesă de teatru cu măști din nordul țării, cu referiri meteorologice specifice primăverii; obiceiul „plugușorului“, practicat acum la începutul anului dar care ținea în trecut de declanșarea ciclului agrar, coincizând la romani cu începutul noului an calendaristic ș.a.

Păstoritul și meșteșugurile locale, tradiționale, au influențat, după caz, de la zonă la zonă, în funcție de evoluția și particularitățile lor, viața nedeilor, menținerea, creșterea rolului și importanței lor sau, dimpotrivă, dispariția treptată a acestora; cele două activități (ocupații) tradiționale în satul montan românesc adăugându-se celorlalți factori ce au potențat aceste adevărate instituții montane, și-au avut partea lor de contribuție la creșterea prestigiului și respectului de care s-au bucurat ele în ochii țaranului român.

La nedei luau parte, la începuturile acestora, în primul rând locuitorii satelor sau zonei imediat apropiate locului lor de desfășurare; cu timpul, aria geografică a participanților s-a extins, în unele cazuri — exemplul tipic în acest sens oferindu-l nedeia de pe Muntele Găina — chiar foarte mult, cuprinzând nu numai zonele imediat apropiate ci și altele mai depărtate, uneori chiar de peste hotarele țării...

În jurul și în legătură cu nedeile românești, de-a lungul timpului s-au vehiculat diverse puncte de vedere — multe dintre ele contradictorii —, au avut loc controverse și dispute aprinse, problemele care le-au generat privind caracterul, vechimea și denumirea acestora.

Romulus Vulcănescu, într-o lucrare remarcabilă, dedicată mitologiei române, susține că nedeile au avut — cel puțin până acum patru-cinci

secole — o accentuată semnificație magico-mitică, de ascensiuni spre cer, de contact direct cu cerul și rugăciuni, lipsite de intermediari investiți cu asemenea ocupații.²⁵

Alți specialiști, susțin că la începuturile lor, nedeile au avut un caracter religios.

„Să fi fost așadar, la origine, o sărbătoare religioasă — nedeia?“

Autorul acestei întrebări, Ion Conea, el însuși un reputat specialist în problemele nedeilor, răspunde: „După importanța ce am văzut că i se atribuie (...), caracterul religios al nedeii, mai ales la origine, pare a fi real. Ca o confirmare în acest sens vine acum — el scria aceste lucruri în anul 1936 — și numele bănătean al nedeii — ruga“.²⁶

Și alte elemente sprijină, până la un punct, cele scrise de către Ion Conea. Ne gândim bunăoară la faptul că nedeile, în general, au fost legate de sărbătorile religioase (ziua de duminică fiind și ea tot o sărbătoare religioasă); apoi, faptul că până în secolul nostru, nedeile care se țineau de Sânziene (24 iunie), aniintesc de divinitatea daco-romană Diana (Sancta Diana potentissima), identificată de marele arheolog Vasile Pârvan cu Artemis-Bendis a tracilor; cultul acestei zeițe — arăta Mircea Eliade — a supraviețuit după romanizarea Daciei, devenind Sânziana [(San(cta))] Diana“.²⁷

Alte opinii susțin că nedeile au fost serbări ale munților cu cert fond pastoral, ele fiind semnificativ denumite — în Carpații Orientali și Meridionali — „târguri de două țări“, fiindcă la ele participau locuitorii de pe ambele versante, atât din Transilvania cât și din celelalte două țări românești surori. Dintre susținătorii acestui punct de vedere amintim pe: Ion Conea, Florea B. Florescu, Victor Tufescu, Nicolae Stoicescu, I. Hurdubețiu, O. Buhociu ș.a.

Ion Conea sublinia că nedeile trebuie legate în primul rând de păstoritul din Carpații Meridionali (masivele Retezatului, Șureanului și Parângului) și Carpații Orientali (masivul Rodnei), ale căror pășuni alpine întinse și bogate au favorizat un păstorit intens. El sublinia că nedeile „vechi“, „trădează o viață pastorală românească în Carpați mult mai intensă în trecut decât cea de astăzi (1936 — n.n. P.D.)“.²⁸

Sublinierile sale, juste în principiu, trebuie în general bine cumpanite; nu trebuie să scăpăm din vedere evoluția păstoritului în secolele XV—XX, cu toate particularitățile sale zonale, formele și intensitatea pe care acesta a cunoscut-o de la o regiune la alta. Același Ion Conea, citat mai sus, sesiza faptul că nedeile „au mers paralel și în pas cu evoluția păstoritului carpatic, împărțându-i deopotrivă grandoaarea și decadența (decadență înțelegă numai sub raportul formelor pe care acest păstorit le îmbrăca odinioară)“.²⁹

Ion Conea, Florea B. Florescu, Ion Mușlea ș.a., referindu-se la evoluția nedeilor, respectiv a „târgurilor de două țări“, au apreciat că odată cu apariția relațiilor de producție capitaliste, acestea au început a coborî de pe munți (cam pe la 1750—1800), pentru a se stabili în diverse localități de la poalele lor.³⁰

Începând cu secolul al XVIII-lea, apare deci distincția dintre nedeia „de sat“ și nedeia „de munte“, prima fiind o formă derivată și mult schimbată — sub aspectul organizării, structurii și elementelor spirituale — față de ceea ce a doua, adevărata nedeie. Nedeia de sat, care

dura mai mult ca ceea de munte, respectiv câteva zile față de numai o zi, a fost legată întotdeauna de amplasarea bisericii așezării respective.

Cele arătate și cele ce urmează, vin să confirme sublinierea făcută de Romulus Vulcănescu, că ele, în ultimii 400—500 de ani și-au pierdut semnificațiile mitico-magice, devenind „un fel de întruniri cu scopuri practice, de schimburi de bunuri economice, de legături profesionale, de obicei pastorale și de încuscrii“.³¹

Majoritatea celor care s-au aplecat asupra caracterului nedeilor carpatice, nu au depășit sfera acestei concluzii, deosebiriile dintre punctele de vedere susținute de unul sau altul dintre autori fiind date de accentul pe una sau alta din laturile practice ale acestora, nelipsind nici în acest caz exagerările.

P. P. Panaitescu, D. Buzatu, C. C. Giurescu și alți specialiști români au fost de părere că nedeile au avut un caracter preponderent economic.³² În ceea ce privește exagerările — ca să cităm doar una —, vom apela tot la Ion Conea. Plecând de la particularitățile nedeii de pe Muntele Găina din 18 iulie 1937, deci de la un anume segment din istoria ei, concluziona că „ceea ce primează la „Târgul Găinii“ nu e petrecerea care nu este decât un accesoriu (...) al târgului, ci primează economicul“.³³

Lărgind sfera, Grigore Moldovan scria (1896) că nedeile nu sunt altceva decât rezultatul combinării dintre târguri, cu jocuri și petreceri.

Alți specialiști — nu puțini la număr — au susținut (sau susțin) că nedeile au constituit pentru locuitorii zonelor montane (și) prilejuri de cunoaștere, revedere, și petrecere.

Ion Pop Reteganul — care între anii 1882—1885 a funcționat ca învățător în satul moțesc Bucium-Sasa, de unde a cules mult material folcloric privitor la localnici și Țara Moților —, referindu-se la aceste evenimente unice în viața țăranului român, la întrebarea „Ce e nedeia?“ răspundea: „Nedeia e o sărbătoare strălucită, o zi de mare bucurie, împreună cu jocuri, praznice și prânzuri (...)“.³⁴

Că ele au avut și caracter de petrecere, cu cântece și jocuri tradiționale românești, o confirmă atât documentele istorice cât și toponimia.

Intr-un vechi document emis de cancelaria maghiară regală în anul 1373, numele românesc „nedeie“ este tradus prin „Wegsaghauasa“, adică „muntele petrecerii“.³⁵

Dovezi revelatoare, în sensul celor afirmate mai sus, ne oferă (și) toponimia Țării Moților.

În lucrarea lui Adolf Schmidl „Das Bihar Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen“ („Munții Bihariei la hotarul între Transilvania și Ungaria“), apărută în anul 1863, este pomenit toponimul „Bihar-er-Jocu“. Pomenirea toponimului (respectiv a denumirii germane, asociată denumirii românești, fapt ce demonstrează traducerea celui de-al doilea în germană), denotă vechimea și practica continuă a jocului care se desfășura pe acest platou al Bihariei, joc care, în timp, a generat toponimul citat.

Toponimul „jocu“ este consemnat apoi într-un articol publicat de I. Buteanu, în anul 1887.³⁶

În fine, același toponim este pomenit și de către istoricul german Julius Jung, în lucrarea „Roemer und Romanen in der Donauländern“,

apărută la Innsbruck, în anul 1887. Fost elev al celebrului Th. Mommsen, dovedind în tot ceea ce a scris multă obiectivitate și respect pentru adevăr, el a combătut teoria lui Robert Roesler, a respins tezele lui Vopiscus și, ca susținător al continuității românești, a introdus în circuitul științific noi argumente, din domeniul toponimiei și etnografiei. Din dorința de a se informa cât mai exact și complet asupra românilor, el a vizitat — deloc întâmplător! — zona Hațegului și a Munților Apuseni, convingându-se „pe viu“ de asemănarea existentă între chipul și portul românilor cu cel al dacilor, eternizați pe „Columna lui Traian“.

Julius Jung pomenește toponimul „Biharer-Jocu“, arătând că aici au loc „nach dem Tancze“, „Spiel und Tanz“ ș.a.³⁷

Geografii contemporani astăzi prezența în zona Bihorului a încă unui toponim (vârful) „Țarina“, denumire ce trebuie să aibă la bază cunoscutul joc moțesc, omonim.

Mulți cercetători au subliniat rolul jucat de nedei în cunoașterea și revederea dintre oameni — în special dintre tineri —, rolul lor de instituții premaritale.

George Vâlsan, arată că nedeile se numărau între formalitățile populare premergătoare căsătoriei, încadrându-se „între horă, petrecere fără consecințe, și logodnă, legătură individuală și consacrată“. „În ori ce caz — nota el — nedeia îndeplinea o funcțiune socială și rezolva frumos o problemă delicată pentru vremuri când corectitudinea feciorilor, sfiala fetelor și obrazul părinților nu erau vorbe goale, ci realități. Aceasta explică răspândirea nedeilor în trecut. Pentru ca această funcțiune să se îndeplinească în toată curățenia și fără umbră de bănuială, biserica a luat-o sub protecția ei, ceea ce nu înseamnă că a inițiat-o...“³⁸.

Completând și nuanțând cele afirmate de George Vâlsan, Vladimir Trebici și Ion Ghinoiu arată că nedeia — alături de însurățit, infărtățit, ceata de feciori, șezătoarea și hora satului — se numără între instituțiile premaritale, cu rol de selecție și inițiere maritală.

Însumând opiniile, ipotezele și punctele de vedere legate de caracterul și funcțiile nedeilor carpatice românești, acestea susțin: funcția magico-mitică, religioasă, păstorească, economică, petrecere/sărbătoare și de instituție premaritală.

După cum se poate vedea, în privința caracterului nedeilor românești se vehiculează mai multe puncte de vedere. Ele nu trebuie nici respinse apriori, nici acceptate fără discernământ; este necesară judecarea lor critică, obiectivă, analizate nepărtinitor, cu rigurozitate științifică, selectând doar argumentele științifice și logice certe.

În ceea ce ne privește, suntem de părere că astăzi, când multe nedei au dispărut, când unele din cele care persistă nu sunt decât copii palide a ceea ce au fost ele în trecut, când lipsesc multe dintre verigile pe care le impune o judecată corectă, este dificil să se reconstituie cu exactitate toate aspectele privind originea, caracterul și evoluția nedeilor carpatice românești.

La baza originii, caracterului și evoluției lor, au stat, cu certitudine, o serie de factori economici, geografici, sociali, spirituali ș.a., care s-au întrepătruns și corelat organic cu cerințele uneia sau alteia din etapele istorice, cu tradiții istorice, culturale, etnice etc. din zona respectivă (sau zonele adiacente), pe o astfel de bază complexă și în continuă schimbare,

conturându-se particularitățile și specificitatea nedeilor românești, extensia lor în profil teritorial.

Nedeile nu trebuie privite nici static, nici unilateral; ele nu trebuie rupte de contextul și evoluția — locală și generală — pe plan economic, social, politic, național, cultural și religios. Ele au ținut pasul cu viața, modelând unele probleme de viață, fiind modelate la rândul lor de viața de zi cu zi; ele au evoluat sub influența complexului de factori care le-au generat, a altor factori apăruiți pe parcurs — obiectivi sau subiec-tivi —, care le-au influențat într-un fel sau altul cursul.

Privite la modul general, ele sunt caracterizate prin unitate și complexitate; nedeile n-au fost doar sărbători, exclusiv religioase, exclusiv pastorale, exclusiv comerciale și nici exclusiv petreceri; aceste caracte-ristici s-au îmbinat, s-au întrepătruns, ponderea uneia sau altelei fiind în funcție de etapele istorice parcurse de poporul nostru, de factorii care le-au generat și potențat, de influențele care au prevalat la un moment dat, de împrejurările locale.

Dispariția sau apariția unuia sau altuia dintre factorii care le-au generat sau influențat unul sau altul dintre caractere, nu au dus la dispariția lor ca fenomene etnoculturale viabile și complexe, ci le-au modificat unitatea de moment, caracterul, sărăcind sau, dimpotrivă îmbogățind una sau alta dintre laturi, una sau alta dintre funcții.

Pe temeiul considerațiilor anterioare, avansăm sub formă de ipoteză, următoarea evoluție a celor mai vechi și importante nedei carpatice românești:

— secole de-a rândul, din timpuri străvechi, până spre secolele XV—XVI, a prevalat funcția mitico-religioasă; după secolul al III-lea, probabil spre sfârșitul mileniului trecut sau începutul mileniului nostru, biserica a luat sub protecția sa nedeile, funcția religioasă devenind la scurt timp dominantă, acest caracter păstrându-se până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu acest secol începe declinul acestei funcții, ea mai putând fi sesizată totuși și în perioada interbelică; între anii 1947—1989 această funcție este în bună parte interzisă; după 1989, încetul cu încetul, se încearcă revenirea la ceea ce a fost odată, pașii făcuți, deși timizi încă, dovedind că lucrurile reintră pe făgașul lor firesc;

— între secolele XV—XX, asupra nedeilor din zonele montane cu păstorit intens și-a pus amprenta această ocupație; în unele cazuri s-a ajuns ca această funcție să prevaleze, aspectele religioase corelându-se cu acest caracter;

— din secolul al XVIII (a doua sa jumătate), se afirmă tot mai mult și își consolidează pozițiile funcția economică; s-au desfășurat, la început, prioritare, produse meșteșugărești, ale industriei casnice locale; spre sfârșitul secolului al XIX-lea și de atunci încoaace, încep să se desfacă, în cantități mereu crescânde, produse industriale, mâncare, băutură ș.a.; astăzi — când aspectul de târg copleșește tot mai mult pe cel de sărbătoare folclorică — doar produsele artisanale locale (uneori și cele ale cooperăției meșteșugărești locale) mai amintesc de specificul economic de altădată al nedeilor; această realitate face ca deosebiriile dintre târgurile „clasice“ și nedeile contemporane să fie mult estompate, din ce în ce mai greu sesizabile și doar tradiția istorică și faima unora dintre ele să mai mențină o anume ierarhizare, absolut necesară;

— nedeile au fost de-a lungul întregii lor existențe și instituții cu importante funcții premaritale; fără a prevala niciodată, fără a fi hotărâtoare în nașterea acestora, această funcție a contribuit totuși la creșterea rolului și importanței nedeilor în viața populației montane în general, a tineretului în special; ele au fost (și) prilejuri de cunoaștere și revedere între oameni;

— în anii noștri, nedeile care mai dăinuie, sunt mari sărbători anuale, având un caracter mixt (folcloric, estetic, economic); ele constituie autentice și originale parăzi ale cântecului, jocului și portului popular, zile de bucurie, de reconfortare psihică și fizică, momente de destindere, unde oamenii se distrează, joacă, mănâncă și beau; ele sunt locuri de prilejuri unde se cumpără produse artizanale specifice zonei etnografice respective („amintiri“), alte diverse produse; ele rămân, pe mai departe, sărbători folclorice românești.

Indiferent însă de forma, caracterul și particularitățile avute la un moment dat, nedeile românești au fost — în general — mari sărbători, care cumulau un statut dublu, economic și sărbătorec (între sate, zone geografico-etnografice, „țări“ etc.), petrecerea în sine jucând un rol foarte important, lucru atestat atât de documentele istorico-etnografice cât și de toponimie.

Ca fenomene complexe, nedeile nu trebuie — și nici nu pot fi de altfel! — reduse la simple târguri sau nedei la stâni, ci văzute și înțelese într-un context mai larg, încadrate în istoria locală și generală, românească. Ele au făcut și fac parte din trecutul nostru istoric, din spiritualitatea noastră populară; înțelegerea lor justă nu poate avea loc decât prin renunțarea definitivă și fără păneri de rău la ori ce fel de prejudecăți sau idei preconcepute, prin abordarea lor ca aspecte particulare ale istoriei poporului român, ca dovezi ce atestă originalitatea spiritualității noastre populare, ca argumente ce pledează și demonstrează unitatea și continuitatea în timp și spațiu a tradițiilor, datinilor și obiceiurilor autohtone, a purtătorilor acestora.

A doua mare problemă, care a generat controverse, puncte de vedere diverse, se referă la vechimea nedeilor românești.

I. C. Chițimia, dovedind multă circumspecție, aprecia că „petrecerile de hotar“ — cum le denumea el — nu sunt mai vechi de un secol și, pe baza acestui considerent, le data începuturile în jurul anului 1837.

Ion Mușlea corecta acest punct de vedere, susținând că ele sunt anterioare secolului XIX. Ca argument în acest sens, el cita pe episcopul Petru Pavel Aron — moț, originar din com. Bistra, jud. Alba — care, cu mai bine de două secole în urmă, amintea de nedei.³⁹

Geograful George Vâlsan la rândul-i, credea că cea mai veche atestare a nedeilor românești datează din anul 1722, autorul acestei consemnări fiind Friedrich Schwantz von Springfels. În anul 1721, un grup de ofițeri din armata austriacă, condus de inginerul topograf citat, a întocmit o hartă a Olteniei, însoțită de un raport în 12 capitole, reprezentând o descriere geografică detaliată și exactă a Olteniei, cu titlul „Kurze Erkärung und Bericht über die Diesseith des Alt-Flusses gelegenefünf Districte der Kaiserlichen Valachey sive Valachiae cis-Alutanas“, în care apare trecut și „Vârful Nedeia“, la hotarul dintre Gorj și Vâlcea.⁴⁰

O atestare și mai veche o datorăm „Pravilei“ lui Vasile Lupu (1646). În această lucrare, la un moment dat se spune că „sudalma“ este și mai gravă când se face „în vreun loc ca acela de cinste unde vor fi mulți oameni strânsi, cumu-i în mijlocul târgului sau la vreo neghee“.⁴¹

Limita atestării documentare certe a nedeilor carpatice românești coboară însă și mai mult.

Astfel, printr-un act de donație făcută voievodului din Cărand (Bi-hor), în anul 1533, acesta primea domeniul Illyeháza — un sat din apropiere, azi dispărut —, unde, odată pe an, în duminica de după Sf. Maria era autorizat „să ție târg „văsăr“, care, cum se spune la români, se numește nedelye“.⁴²

O atestare și mai veche, datează din anul 1520.

În anul 1520 are loc, probabil, prima hotărnicie cunoscută între Țara Românească (Muntenia) și Transilvania, făcută în timpul domniei lui Neagoe Basarab, de către boierii Olteniei și reprezentanții principelui Ioan Zapolya al Transilvaniei, prin care era stabilit hotarul de nord al Olteniei pe înălțimile Retezatului și Șurcanului, adică la nord de depresiunea Petroșani.

Documentul încheiat cu acest prilej menționează nu mai puțin de trei munți din masivul banatic, cu numele „Nedeia“. Iată pasajul din document (în versiunea latină), privitor la problema în discuție: „Et ex monte qui appellatur Curta, Szidristan ad Paltin et Szorobole, nec non montes quorum nomen Mits Galbeni et mare Galbeni est, ubi aquae istorum omnes defluunt in Torrentes Basnicului dictos, et mons ille vocato Nedejde, ex monte denique isto ad rivam Urkasate, et inde penes aquam consum usque ad montem Grupa Nedeiesei mare est ex monte qui dicitur Krakul Skurtilor usque ad montem itidem Skurtilor et ex monte Pareul lui Plany qui Branul nominatur, and montem aeque Nedegin appellatum et montem Morrarului“.

După cum se vede, toate numirile topice sunt mult alterate în versiunea latină a textului, cu excepția celor trei care ne interesează în mod deosebit: „Nedejde“, „Grupa Nedeiesei Mari“ și „Nedegin“.

Iată fragmentul — privitor la cele trei toponime — tradus după originalul slav al documentului de către Elena Eftimie (1927): „(...) de aici, muntele care se numește Nedeia... de acolo, pe apa Șes în sus, până la muntele care se cheamă Groapa Mare Nedeia... și muntele care se cheamă Branul și muntele ce se cheamă, iarăși Nedeia“.⁴³

În fine, cea mai veche atestare documentară certă a unei nedei carpatice românești — cunoscută în faza actuală a cercetărilor —, datează din anul 1373. Atestarea face parte dintr-un document din anul 1373, prin care regele Ludovic cel Mare al Ungariei „introduce pe Balk, Drag și Ioan, fiii voievodului (...) Sas, în dominiul moșiei Cuhea și pertinențele ei“.⁴⁴ Documentul menționează între alți munți și „mons Wegsaghauasa alio nomine Nédele nominatus“.⁴⁵

Această subliniere impune cu necesitate câteva sublinieri:

— ea demonstrează vechimea (documentară) și continuitatea nedeii la români, faptul că și în secolul al XIV-lea (1373) ea constituia o practică vic, cu largi rezonanțe, altfel scribii cancelariei regale maghiare nu ar fi consemnat-o; atestarea nedeii românești la 1373 presupune,

logic, anterioritatea sa, existența ei cu mult înainte de pătrunderea maghiarilor în Transilvania;

— e sigur că nu o populație de păstori unguri serbau nedei în Munții Maramureșului, documentul citat referindu-se la o datină a populației autohtone;

— denumirea „Wegsaghauasa“ nu este altceva decât traducerea aproximativă și subiectivă a denumirii românești „Nedeia“ prin „muntele petrecerii“! Forma modernă a termenului maghiar ar trebui să fie „Vigsaghavasa“ [(„vigsag“ (petrecere) + „havas“ (munte)]¹⁶; forma „Nedele“, cu „l“ încă ne-nmuiat, ca una care nu se născuse de mult¹⁷, apropiată termenului românesc, este revelatoare prin însăși contextul în care apare, prin concluziile pe care le degajă, textual apărând în documentul formularea „alio nomine Nedele nominatus“!...

Toponimul „wegsaghauasa“ confirmă — și de această dată! — că ungurii au preluat de la români numele de munți, precum și cele de ape, localități ș.a., pe care le-au tradus sau modificat nu o dată conform cerințelor fonetice ale limbii lor¹⁸. Pretinsa „toponimie ungurească“ din Transilvania, l-a îndreptățit pe reputatul specialist Emil Petrovici să o aprecieze drept „opera“ scribilor de cancelarie. Acest adevăr a fost reliefat în mod convingător, atât de specialiștii români (Nicolae Iorga, Nicolae Drăganu, Ion Moga, Silviu Dragomir, Emil Petrovici ș.a.), cât și de cei străini (Julius Jung, Gustav Kisch ș.a.).

Maghiarizarea toponimelor românești nu trebuie înțeleasă ca ceva întâmplător, ca rezultatul unei conjuncturi de moment, ci, datorită modului sistematic în care s-a făcut de-a lungul timpului, ca expresia unei voințe conștiente, ca rezultat al unei organizări și continuități pragmatice care, nu o dată, s-a concretizat în articole de legi, legi speciale, lucrări de profil, hotărâri politice ce vizau acest scop.

Revenind la chestiunea vechimii nedeilor românești — care nu se oprește în nici un caz la vechimea atestată documentar (1373)! —, facem sublinierea că mulți dintre specialiștii români, de ieri și de azi, au opinat că ele constituie o practică autohtonă foarte veche. Amintim dintre susținătorii acestui punct de vedere pe: George Vâlsan, Ion Conea, D. Buzatu, V. Tufescu, I. Vlăduțiu, N. Dunăre, I. Ghinoiu ș.a.

Dacă în ultimele decenii ale secolului trecut și primele decenii ale secolului nostru¹⁹ majoritatea cercetătorilor au susținut originea română a nedeilor²⁰ — respectiv perioada secolelor I—III e.n. —, în ultimele decenii, pe baza descoperirilor arheologice, a moștenirilor traco-geto-dace și daco-romane din cultura noastră populară, pe baza noilor mijloace pe care le pune la dispoziția specialiștilor etnoistoria, pe bază de analogii, similitudini și judecăți logice ș.a., tot mai mulți specialiști susțin — și, am zice noi, cu mai multă probabilitate! — că nedeile carpatice românești sunt de sorginte autohtonă (dacică).

Această opinie ni se pare nu numai firească — de ce să căutăm „rădăcinile“ nedeilor carpatice românești aiurea, în alte arii culturale, și să omitem posibilitatea ca ele să fie de sorginte autohtonă (și nu de „împrumut“, chiar dacă acest împrumut — în varianta lui romană — n-ar avea de ce să ne deranjeze!) — ci și logică — câte alte judecăți de valoare, ipoteze sau puncte de vedere (istorice, lingvistice, etnografice etc.), n-au fost amendate de descoperirile făcute în ultimul timp și

atribuite, în spiritul adevărului — istoric și științific — strămoșilor noștri, fondului spiritual autohton.

George Vâlsan cobora vechimea nedeilor românești sub secolul al IV-lea, afirmând că ele ar putea fi un obicei „probabil anterior creștinismului”.⁵¹

Etnograful Nicolae Dunăre aprecia că „fenomenul” este „cu mult anterior însăși perioadei de formare a poporului român”.⁵²

O opinie apropiată au formulat I. Vlăduțiu și I. Ghinoiu, care au legat vechimea nedeilor autohtone de „celebrarea unei sărbători precreștine, dedicată zeului focului și soarelui”.⁵³

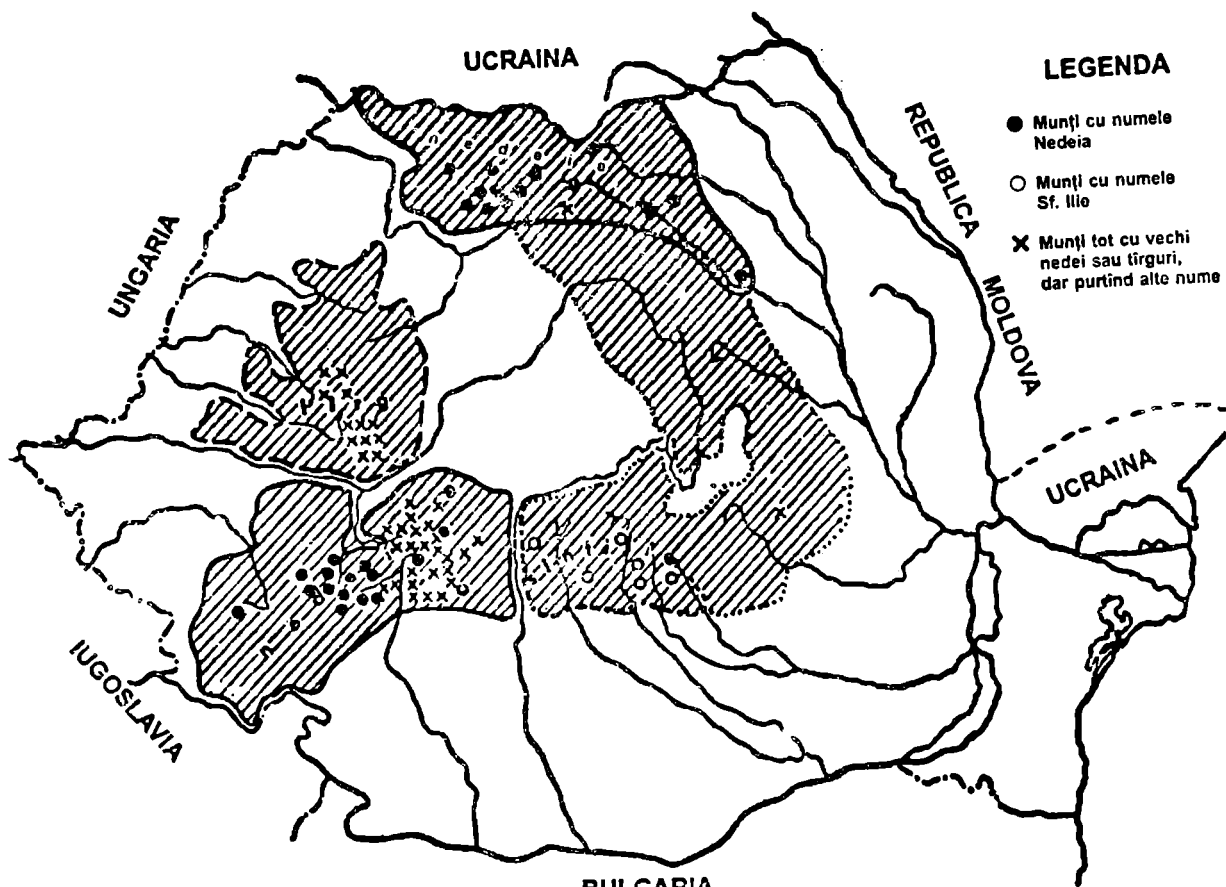
Nu lipsesc opiniile potrivit cărora nedeile ar putea fi puse în legătură cu așa-numitul „cult al munților”, sau că ar putea să fie apreciate drept „un fel de serbări panteiste în care sufletele se contopeau în taină cu spațiul de deasupra și natura înălțimilor pure din jur”.⁵⁴

Aprecierea lui Ion Conea (1936), potrivit căreia „nu știm încă precis de ce natură, anume (au fost) nedeile românești de pe înălțimile carpatice, în timpurile de început ale neamului românesc”⁵⁵, păstrează încă o mare doză de valabilitate, așteptând noi abordări și clarificări.

Vechimea și continuitatea nedeilor carpatice românești este confirmată nu numai de categoria de izvoare (istorice) deja citate, ci și de toponimie. Toponimia a fost — și rămâne, pe mai departe — un cronicar prețios al trecutului nostru istoric, al permanenței noastre în spațiul carpato-danubiano-pontic, așa că putem afirma — în consens cu cercetătoarea Lucia Apolzan — că memoria Carpaților reconstituie arealele largi ale nedeilor montane de altădată.

De-a lungul veacurilor, lanțul nedeilor a acoperit practic întregul lanț carpatic românesc, demonstrând — și din acest punct de vedere — unitatea și continuitatea spirituală a poporului român.

Toponimul „Nedeie” — fie simplu, fie derivate ale acestuia, fie în asociere cu alte oronime — acoperă practic întregul areal montan românesc: muntele Nedeia — din apropierea izvoarelor Cernei; Nedeia Borăscului; Nedeia și Nedeluțu — sub Sorbele și Pietra lui Iorgovan; Nedeia — la obârșiile Jiului, în masivul Godeanu; Muntele Nedeia — de la obârșia Oltețului (cu vârfurile: „La Nedei” și „Vârful Nedeii”); muntele Nedeia — lângă Polovragi; alte două vârfuri Nedeia — în zona masivului Țarcu; încă trei, „Nedeia Petreanului”, „Nedeia Prisloapelor” și „Nedeia Galbenului” — în munții cu același nume; culmile „Nedeia” și „Nedeița” — în munții Vâlcanului; piciorul de munte numit „Nedeițele” — deasupra Uricanilor; șesul „Nedeii” — pe masivul Lăucitul Cozmii; muntele „Nedeia” — între Micușa și Gârdomanu; „Nedeia Galbenului” și „Nedeia Scoabelor” — în hotarul Clopotivci (Țara Hațegului); muntele „Nedeia” — la vest de vârful Incului; „Nedeia Țibleșului” — la sud-vest de vârful Țibleș; „Nedeia Grajdului” — pe versantul sudic al masivului cu același nume; „Nedeia Sacă” — ceva mai la sud; Vârful „Nedeia” — și „Nedeia Bârladelor” — pe Mirașa; muntele „Nedeia” — din apropierea vârfului Pietrosul; „Nedeia Mică”, „Cornul Nedeii” — la 8—9 km nord de pasul Prislop; „Bâta Nedeii” — aproape de Broșteni; doi munți „Nedeia” și încă unul „Groapa Mare Nedeia” — în părțile Retezatului; „Poiana Nederului” („nedeic” + suf.-ar) ș.a.

(Aria geografică a vechilor nedei carpatice românești, reconstituită pe baza toponimiei. Apud: Ion Conza, Toponimia. Aspectele ei geografice, in: Monografia geografică a Republicii Populare Române. I. Geografia fizică, Editura Academiei/BIBU, București, 1960, p. 72).

Acestora trebuie adăugate apoi, toponimele generate de chiar data tinerii unor nedei (20 iulie), respectiv sărbătoarea religioasă de la acea dată (Sf. Ilie). Așadar, numele de munte Sf. Ilie înseamnă muntele pe care se ținea nedeia de la 20 iulie. Cităm câteva exemple și din această categorie de toponime: „Fața lui Sf. Ilie“ — din Loviște; „Poiana Sf. Ilie“ — dintre munții Clăbucet și Lespezi; „Poiana Sântilie“ — în masivul Iezer-Păpușa; doi munți „Sântilie“ — unul la est de Rucăr, celălalt la est de Podul Dâmboviței; muntele „Sf. Ilie“ — în apropierea izvoarelor Doftanei ș.a.

Alături de numărul mare de munți care se numesc „Nedeia“, „Nedeiul“, „Nedeuța“, „Nedeuțul“, „Nedeițele“, „Nedeiașa“ ș.a., sau „Sf. Ilie“ („Sântilie“), sunt încă mulți alții care nu se numesc ca cei citați dar pe care — știm sigur! — au avut loc în trecut nedei (vezi harta nr. 1).

Consemnând stări de lucruri neconsemnate de alte categorii de izvoare istorice, toponimia atestă existența trecută dar certă a nedeilor chiar acolo unde ele au dispărut iar amintirea petrecerii montane nu se mai păstrează în amintirea localnicilor.

În stadiul actual al cercetărilor, se cunosc peste 60 de munți pe care s-au ținut în trecut nedei, deși numărul lor real trebuie să fi fost cu mult mai mare.

O informație toponimică valoroasă și inedită — care confirmă concluzia de mai sus —, privitoare la nedeia de pe Muntele Găina, o datorăm lui Michael Conrad von Heydendorff.

Faptul că a cunoscut limba română, că a călătorit prin locurile pe care le descrie — „cu o exactitate și cu un simț al detaliului care lasă impresia unei copieri după o înregistrare cu mijloace moderne, fotografice și fonice“, după cum aprecia Adolf Armbruster —, sporește considerabil valoarea informațiilor sale. Acest fapt, precum și caracterul misiunii sale — o hotărnicie dintre Transilvania și Ungaria —, ne determină să acordăm certitudine maximă autobiografiei sale, în care consemnează cele ce urmează: „Deputațiunea mixtă — misiunea a avut loc în zona Munților Apuseni, în vara anului 1793 (n.n. P.D.) — urmărind rambularea graniței, a parcurs următorul traseu: Vârful Meseșului (...), Tileagd, Muntele Giurcuța, Alpii Călineasa, (...), muntele numit Târgul Fetelor, Alpii Vârtop (...) și apoi Muntele Bătrâna (...)“.

El reproduce toponimele întâlnite în cale, în limba română: Botrina, Pietra Aradului, Retjesat, Vurvul Mumii, Dialw Corvului ș.a.

Referindu-se la locul de desfășurare al celebrei nedei moțești, el consemnează primul — o întâietate pe care literatura de specialitate trebuie să i-o recunoască!... —, că ea se desfășura: „Pe un plaj de munte, numit Târgu Fetilor (...)“⁵⁶

Deci locul de desfășurare și nu nedeia poartă acest nume!

Majoritatea vechilor nedei carpatice s-au stins încetul cu încetul, lăsând (sau nu!) posterității, uneori, suficiente dovezi și informații despre existența lor, dar de cele mai multe ori urmele lor sunt sporadice sau foarte vagi.

Curgerea timpului, progresul economic general, schimbările produse în cadrul ocupațiilor tradiționale ale populației din zona montană, căile de comunicație și mijloace de transport, modificările substanțiale intervenite în nivelul de trai material și spiritual, schimbarea modului de

a trăi viața, de a gândi ș.a., n-au cruțat nici aceste fenomene etnoculturale, cu adânci și tulburătoare rezonanțe în trecutul istoric, în spiritualitatea noastră populară.

În anul 1936, nedeia mai era „vie“ — după aprecierile lui Ion Conea — în Apuseni, Hațeg, Banat și Oltenia, deci „numai în munți sau regiuni imediat sub munți“.⁵⁷

După al doilea război mondial, numărul nedeilor a continuat să scadă. „Au rămas — scris Victor Tufescu — ca un simbbol doar „Târgul de fete“ de pe Muntele Găina și până nu de mult serbarea muntelui de pe Ceahlău ori frumoasa nedeie de la Poiana Muierii“.⁵⁸

Au rezistat până în zilele noastre, infruntând vitregia vremurilor și, nu odată și, pe cea a oamenilor, unele nedei din zonele montane mai izolate geografic, cu așezări de o mare viabilitate, cu oameni dârji și drepți, care au conservat ca pe o moștenire sacră, limba, portul, obiceiurile și datinile străbune.

În afară de nedeia (celebră) de pe Muntele Găina, literatura etnografică, istorică și geografică a ultimilor ani, consemnează și altele: nedeia de la Tăcașele (de mare amploare, ea are loc spre mijlocul lunii iulie, în apropierea comunei Avram Iancu din jud. Arad); nedeia de pe Vârful Șortoc (pe teritoriul comunei Hălmagiu, din același județ); „Nedeia vulcăneană“ (jud. Hunedoara); „Nedeia minerului“ (zona Rodnei); nedeia de la Huta-Certeje (Oaș); nedeia de la Șimon, Corbi (Argeș), Dorna ș.a.

Claudiu Giurcăneanu adaugă (1987) lanțului de sărbători citate și: „sărbătoarea druștelor“ — Bârșa (lângă Gurahonț, jud. Hunedoara); „nedeia drăgaicii“ — Munții Buzăului; serbarea făcliilor (lujnițelor) — Vișeu de Sus (Maramureș), nedeia de la Domașnea; — „nedeia mocănească“ — Valea Oituzului; „sărbătoarea munților“ — Poiana Durăului; „Hora de la Prislop“ — Poiana Băta Bărjabei (lângă Borșa) ș.a.⁵⁹

Nedeiele n-au constituit un fenomen particular, prezent exclusiv în aria carpato-danubiano-pontică. În trecut, aceste fenomene etno-culturale, cu profunde rezonanțe și semnificații, au fost prezente vii pe o mare arie geografică europeană; din Alpii francezi până în Caucaz, din Carpații Nord-Vestici ai Ucrainei, Poloniei, Cehoslovaciei etc., până în Valea Timocului și chiar mai la sud, fiind de presupus chiar o arie geografică mai mare.⁶⁰

O altă problemă legată de nedei — a treia, după caracterul și vechimea acestora, care a generat, asemeni celorlalte două, discuții și controverse — este legată de însăși denumirea lor, respectiv explicarea acestei etimologii în limba română.

Nicolae Iorga, George Vălsan ș.a., au fost de părere că termenul românesc „nedeie“ ar proveni din vechea slavă, din „nedělja“ care înseamnă „duminecă“.⁶¹

Dictionarul explicativ al limbii române (ediția 1975) dă pentru acest cuvânt următoarea explicație și etimologie; „Nedeie, nedei, s.f. 1. Petrecere câmpenească populară de origine pastorală, făcută de obicei cu prilejul unei sărbători sau a unui hram. 2. Loc (plan) pe vârful unui munte (Pl. și: nedeie) — Din sl. nedělja („duminecă“).⁶²

Originea slavă, pentru termenul românesc citat, este — după părerea noastră — discutabilă din următoarele considerente:

— acceptarea acestei etimologii (sorginți) limitează nejustificat vechimea nedeilor românești, a denumirii acestora, la cel mult secolul al VI-lea; într-un atare context, apare întrebarea logică: dacă ele sunt mai vechi decât secolul citat, ce nume au purtat până în secolul al VI-lea?;

— unii dintre specialiștii care au susținut — sau care mai susțin sorgința și etimologia slavă — se contrazic, susținând că nedeile românești sunt anterioare venirii slavilor pe teritoriul patriei noastre, situație în care, în mod firesc ne putem pune întrebarea: de fapt când au dreptate? . . . ;

— susținătorii acestor puncte de vedere „scapă“ din vedere că (și) slavii au tradus numeroase cuvinte din limba română, în alte cazuri preluându-le prin transformarea lor conform fonetismului și regulilor specifice limbii lor; multe dintre aceste cuvinte sunt de origine latină;

— nedeile fiind fenomene etnoculturale anterioare secolului al VI-lea, este firesc să ne întrebăm cum erau ele denumite și, pe acest temei, ce termen au preluat și tradus slavii?!

Încercările — directe sau indirecte — de a elucidă aceste aspecte nu au lipsit, la ele luând parte specialiști de prestigiu ai lingvisticii și istoriei.

Nicolae Iorga, care la un moment dat acceptase sorgința slavă a termenului românesc „nedeie“, reevaluându-și punctul de vedere, revenea asupra opțiunii sale, punând această sorgințe sub semnul întrebării; ca atare el aprecia că termenul autohton „e poate derivat din nedelia“.⁶¹

Iorgu Iordan, referindu-se (1926) la această controversă, scria: „altbulg, nedelie = hebdomas, dominica“.⁶⁴

Decenii la rând sorgința slavă a termenului „nedeie“ din limba română a dominat opiniile și scrisul mării majorități a aceloră dintre specialiști care, într-un fel sau altul, au scris despre nedei.

Primul specialist român care face cuvenita rectificare în această chestiune — fără a urmări deliberat acest scop, problema nedeilor — este istoricul Constantin Cihodaru (1984). Istoricul ieșean arată că termenul slav „nedelija“ nu este altceva decât rezultatul unui împrumut lingvistic din limba latină, provenind din „natalia“, care desemna ziua de sărbătoare a fiecărei săptămâni — duminica.⁶⁵

Această rectificare modifică radical o optică, respectiv o sorgințe, care, în virtutea inerției, a prestigiului științific al specialiștilor care au vehiculat-o, nu a mai fost verificată, pusă sub semnul întrebării, analizată dacă corespunde sau nu din punct de vedere lingvistic, etnografic, istoric etc. cu realitățile românești; această etimologie-sorgințe nu a mai fost supusă unui examen hipercritic, la aceasta contribuind și faptul că „problema“ originii și etimologiei acestui termen din limba română este, în ultimă instanță, de mai mică importanță în raport cu alte probleme și aspecte ce preocupă istoriografia și lingvistica românească contemporană. La această situație a contribuit, de asemeni, și faptul că în ultimii ani, cercetarea nedeilor românești nu s-a concretizat în contribuții de substanță.

Relevarea adevărului istoric obiectiv în chestiunea în discuție impune explorarea aprofundată și exploatarea critică a întregului material

disponibil, renunțarea definitivă, fără regrete inutile, la orice fel de prejudecăți, dăunătoare adevărului, științei.

În procesul de reconsiderare a sorginții slave a termenului „nedeie“ din limba română, trebuie avut de asemenea în vedere raporturile româno-slave.

Trăinicia elementului autohton, superioritatea vieții sale materiale și spirituale, au fost factori fundamentali de rezistență în fața migratorilor și de asimilare a unei părți a acestora, situație în care se încadrează și slavii.

Pe bună dreptate afirma istoricul american Paul Mac Kendrick: „Cuceritori slavi!“. Formula induce în eroare, fiindcă slavii nu i-au cucerit pe români, ei au fost absorbiți de aceștia. Dovadă: limba română, o insulă latină într-o mare slavă⁶⁶.

Slavii au fost asimilați de către autohtoni, factorul hotărâtor în procesul de asimilare al acestora fiind — așa cum sublinia academicianul Alexandru Rosetti (1987) — limba. Aceștia au învățat — după opinia filologului citat — românește, fiindcă latina conlucra efectiv la prestigiul civilizației romane, iar populația romanică era precumpănitoare. Elementele slave din limba noastră, provin din coexistența și întrepătrunderea a două sisteme lingvistice în același vorbitor: romanic și slav, iar aceasta își găsește explicația prin traiul în simbioză al romanilor cu slavii, până la asimilarea celor din urmă de către cei dintâi. Din cele 1 000—1 500 de cuvinte care formează elementele de bază ale vocabularului limbii române — după criteriul întrebuițării cuvântului de către întreaga populație și după importanța cuvântului — 60% sunt de origine latină și doar 20% de origine slavă.

„Nedeie“ este numele sărbătorii prin excelență, termenul desemnând și sărbătoarea care încheia fiecare săptămâna a anului (duminecă).

Din acest ultim fapt, unii specialiști au tras concluzia că nedeia n-a putut fi la origine decât un „târg săptămânal“.

La români însă, prin nedeie se înțelege o sărbătoare mare, unică, peste an, care nu se confundă cu săptămânala duminecă!

„Înseamnă, deci — nota Ion Conea — că, trecând în românește, cuvântul vechi slav a fost primit și întrebuițat cu altă accepție sau că a evoluat spre această altă accepție“⁶⁷. Completând această idee, George Vâlsan era de părere că termenul slav „s-a deplasat asupra noțiunii de rugă, hram, adunare de oameni și târg sau bălci, care nu se țin numai dumineca ci în orice altă zi de sărbătoare“⁶⁸.

Suntem de părere că termenul slav „Sveta Nedelja“ („Sfânta Duminecă“) nu a putut înlocui „duminecă“ -- „natalia“ — latină, cunoscută, însușită și utilizată de autohtoni, cu multe secole înainte de venirea slavilor pe teritoriul României și, de atunci încolo, până în zilele noastre.

Analizând lucrurile logic, apelând și la analogii, ar însemna — dacă am accepta sorginea slavă a termenului românesc, că și celelalte zile ale săptămânii, ba chiar și lunile anului, ar trebui să provină în limba română tot din slava veche! Realitățile, sorginea lor latină, sunt mult prea evidente, ceea ce face orice comentariu de prisos! . . .

După opinia noastră, normal — sub raport lingvistic — și firesc —

sub raport istoric — ar fi să se vorbească nu de un împrumut din slavă în română, ci invers, de un împrumut din română în slavă!

„Nedelja“ < „natalia“, „nedeie“ < „natalia“ [=lat. (dies) dominica], iată o relație ce modifică un adevăr aparent, repunând lucrurile pe făgașul lor lingvistic firesc.

Considerațiile noastre istorico-lingvistice, reflectă însăși evoluția istorica a poporului român în vatra-i străbună. Poporul român nu a așteptat venirea migratorilor pentru a-i boteza zilele săptămânii, datinile și obiceiurile strămoșești.

Pentru români „natalia“, respectiv „(dies) dominica“ a însemnat mai mult decât simplul nume al unei zile, a însemnat — la propriu — o sărbătoare. Autohtonii nu s-au complicat cu sensul lingvistic intrinsec al noțiunii ci, în primul rând, ei au văzut-o prin prisma a ceea ce desemna ea — o sărbătoare deosebită.

Românii nu s-au frământat prea mult de-a lungul timpului cu denumirea datinilor și obiceiurilor strămoșești, zbaterea lor fiind legată mai ales de păstrarea lor, de perpetuarea lor în timp și spațiu, lăsarea lor nealterate ca „moșteniri“ sacre pentru urmași.

Preluarea sau utilizarea unuia sau altuia din termeni — indiferent de la cine și cum au provenit ei în limba română — nu schimbă cu nimic caracterul românesc, rezonanțele și implicațiile pe care le-au avut și le au aceste sărbători deosebite în viața românilor.

Făcând o legătură între subiectul acestui material și zona Țării Moșilor, se naște firesc întrebarea dacă cunoscutul „târg“ de pe Muntele Găina este tot o nedeie sau nu, sau, prin extensie, citându-l pe Ion Conea, dacă „au fost adică, nedeile carpatice și „târguri de fete“ totodată?⁶⁹

În ultimii 400—500 de ani, după cum subliniază Romulus Vulcănescu, nedeile, pierzându-și semnificațiile magico-mitice, s-au transformat în întruniri cu scopuri practice, între care și acela al incuscrilor.

Ion Conea — autorul întrebării anterioare — arăta că „în timp“ nedeia a luat alt drum, ajungând, după împrejurări, „târg pe înălțimi“, „târg de două țări“, „târg de fete“ etc.⁷⁰

Dintre nedeile care s-au transformat în „târg de fete“, Romulus Vulcănescu citează ca exemplu tipic pe cea de pe Muntele Găina.

Abordând problema nedeilor carpatice românești în general, istoricul Nicolae Iorga accentua caracterul lor de sărbătoare, ele fiind deci priie-juri la care „se juca, se bea și nu în ultimul rând se puneau la cale multe legături de căsătorie între cei de față. De aceea nedeile se cheamă uneori și târgul fetelor“ (subl. ns. P.B.)⁷¹

Același Ion Conea, completând răspunsul la întrebarea citată, arăta: „Desigur că au fost — nedeile carpatice și „târguri de fete“ totodată (n.n. P.D.) —, în sensul că aici se legau cunoștințe între tineri necunoscuți, cunoștințe care, dacă nu chiar atunci, dar la nedeia viitoare, ajungeau deseori la căsătorie“, autorul continuând că doar „în stil figurat vorbind, nedeile au fost și „târguri de fete“⁷²

Referindu-se tangențial la nedeile din Munții Apuseni, istoricul Constantin C. Giurescu scria că aici „aveau loc, la anumite sărbători, târguri sau nedei (...)“⁷³ După cum relevă citatul, istoricul utiliza doi termeni pentru a desemna același fenomen etnocultural. Dând dovadă de o profundă cunoaștere a istoriei Transilvaniei, a realităților din Munții

Apuseni, scrisul său, caracterizat în general prin profunzime și precizie, nu se dezmințe nici de această dată; istoricul utilizează deliberat cei doi termeni — unul local („târguri“), altul general utilizat („nedei“) tocmai pentru a sublinia utilizarea primului ca sinonim pentru al doilea.

George Vâlsan, care ne-a lăsat marele regret de a nu se fi oprit cu mai multă atenție și stăruință asupra sărbătorii etnofolclorice de pe Muntele Găina, atrăgea totuși atenția asupra faptului că fenomenele etnoculturale de acest gen sunt numite de către locuitorii Munților Apuseni târguri, iar de către locuitorii din restul Carpaților, nedei.

Intr-adevăr, această sărbătoare folclorică românească poartă denumiri specifice de la o zonă geografică la alta: „târg“ în Munții Apuseni, „rugă“ în Banat, „govie“ în Oltenia de vest⁷⁴ și „nedeie“ în restul teritoriului românesc.

Moții nu au utilizat nici în trecut și nu utilizează nici astăzi termenul (denumirea) „nedeie“ pentru sărbătoarea de pe Găina. În anul 1936, Ion Gugiuman scria că moții „sunt lipsiți de noțiunea cuvântului nedeie“.⁷⁵

Tot în 1936, Ion Conea arăta că nici în Loviște nu se cunoaște cuvântul „nedeie“. Nici în zona Ceahlăului, locuitorii nu întrebau pentru sărbătoarea de pe muntele omonim (ce se ținea anual, în ziua de 6 august) cuvântul „nedeie“, spunându-i „sărbătoarea muntelui“ și, firește, șirul unor astfel de exemple ar mai putea continua.

Dacă pentru majoritatea specialiștilor termenii „târg“ și „nedeie“ sunt sinonimi, nu lipsesc totuși opiniile contrare, cei care susțin că „târgurile“ se deosebesc de „nedei“!

I. C. Chitimia — care fixa începuturile „petrecerilor de hotar“ în jurul anului 1837 —, scria, bunăoară, că această deosebire apare chiar în unele texte ale secolului al XVII-lea, citând din „Pravila“ lui Vasile Lupu următorul pasaj: „(...) în vreun loc de cinste unde vor fi mulți oameni strânsi, cumu-i în mijlocul târgului sau la vreo neghee“.

Lăsând la o parte contradicția dintre anul 1837 și secolul al XVII-lea(!), autorul — după opinia noastră — și-a argumentat greșit opinia: a scăpat din vedere sensul semantic (diferit!) al celor doi termeni în secolul al XVII-lea, precum și faptul că „Pravila“ se referă la două lucruri diferite, nu la două denumiri ale aceluiași fenomen!

Referindu-se la sărbătoarea folclorică de pe Muntele Găina, sociologul Florea B. Florescu scria (1937) că „nedeia se deosebește profund de târgul nostru“, încheind cu concluzia că „târgul [de pe Muntele Găina] se desprinde hotărât din lanțul nedeilor“.⁷⁶

Abordând (și) această problemă, George Vâlsan a mers — din păcate — mult prea departe, ajugând la concluzii neconforme realității. După ce arată că „numirea și unele obiceiuri au fost împrumutate de la ruteni (nume care se dădea ucrainenilor din fosta monarhie austro-ungară — n.n. P.D.), el concluzionează că sărbătoarea de pe Muntele Găina nu reprezintă adevărata „nedeie“, ci o formă contaminată de influențe rutene.⁷⁷

Afirmația de mai sus, făcută în anul 1925, nu are o bază temeinică și a fost insuficient controlată. Mai mult, fiind făcută în chiar anul care a declanșat cercetarea sistematică a nedeilor românești, ea poartă pecetea începutului; s-ar părea că pe geograful George Vâlsan l-a influențat

studiul — apărut doar cu câțiva ani mai înainte! — lui Herman Bruske (publicat în „Jahresbericht“-ul condus de dr. Gustav Weigand-Lipsca) în care se acredita „teza“ că moșii sunt descendenți ai rutenilor! . . .

„Influențele rutene“ la care făcuse referiri specialistul citat nu se justificau prin și cu nimic, el rezumându-se la niște simple afirmații, asupra cărora, de altfel, nu va mai reveni în nici un fel, niciodată!

Cu mult înaintea sa (1816), scriitorul Ferencz Kazinczy, care cunoștea bine obiceiurile rutenilor — dar și „tezele“ literaturii maghiare despre „originea“ ruteană a locuitorilor din Țara Moșilor —, după vizita efectuată în zonă (la Câmpeni), scria că se îndoiește de practicarea obiceiurilor rutene în această parte a Transilvaniei!

Marea majoritate a specialiștilor români — etnografi, folcloriști, istorici, geografi, filologi etc. —, sunt de părere, pe bună dreptate, că „Târgul de pe Muntele Găina“ este tot o nedeie, cea mai renumită din întregul lanț al nedeilor carpatice românești.

Primii autori care integrează „târgul de pe Muntele Găina“ lanțului de nedei carpatice românești, au fost Teofil Frâncu și George Candrea în anul 1888 (ultimul din cei doi, fiu al Țării Moșilor, intelectual, bun cunoscător al realităților din zonă). Ei arătau că sărbătoarea de la Găina „seamănă cu nedeile din Țara Hațegului, sau mai bine zis cu târgul fetei ce se ține la Bobotează la Recea în Țara Făgărașului, sau cel de la Sântă-Maria din Teiuș de pe Vatra Mureșului, ori cu cel de la Ispas din Blaj.“⁷⁸

Câțiva ani mai târziu (1894), Vasile Dumbravă scria că la Găina avem de-a face cu „un târg împreunat cu o nedeie“.⁷⁹

Grigore Moldovan (în 1913), asemăna fără ezitare târgul de la Găina cu o nedeie.⁸⁰

Folcloristul (mai puțin cunoscut) Bolcu Adam (n. Brad, 1871), în două dintre broșurile sale, cu caracter eterogen (apărute în 1919, respectiv 1927) face și descrieri de nedei, cu interesante legături și referiri la cea de pe Muntele Găina.⁸¹

În anul 1932, în discuție intervine — indirect însă — preotul Grigore Crăciunaș, care publica în ziarul „Graiul Moșilor“ două articole despre „nedeile“ de la Găina.⁸²

Marele filolog Emil Petrovici, care a cercetat „pe viu“ realitățile și situația lingvistică, etnografică, istorico-socială din Țara Moșilor, era de părere (1943) că atât „târgul“ de la Găina cât și cel de la Călineasa, erau în fapt tot nedei carpatice.⁸³

Discuțiile pe această temă au continuat și după anul 1944.

Într-un studiu de referință, publicat în anul 1957 — „Vechile târguri-nedei de pe culmile Carpaților“ —, Ion Conea sublinia că „târgul de pe Muntele Găina“, „nu este altceva decât tot o nedeie carpatică“.⁸⁴

Dintre specialiștii români buni cunoscători ai Apusenilor, ai Țării Moșilor, amintim (și) pe etnograful Nicolae Dunăre. El arăta (1981) că marea sărbătoare etnoculturală de pe Muntele Găina constituie „cea mai importantă și cea mai renumită nedeie din întreg ținutul Apusenilor“.⁸⁵

Opinii identice sau foarte apropiate celei de mai sus, au mai formulat și alți specialiști români: Romulus Vulcănescu, Vladimir Trebici, I. Ghinoiu, Victor Tufescu, Paul Simionescu, Claudiu Giurcăneanu ș.a.⁸⁶

Judecățile de valoare, opiniile exprimate de cei mai cunoscuți spe-

cialiști români — de ieri și de azi — în problema nedeilor, pe baza cunoașterii lor teoretice și practice, conduc la o concluzie ce cu greu va putea fi amendată vreodată: „târgul de pe Muntele Găina“ a fost și rămâne tot o nedeie carpatică, o ultimă marc nedeie, cea mai cunoscută nedeie românească de-a lungul timpului, atât în țară cât și peste hotare.

Integrându-se organic lanțului de nedei românești, căruia i-a adus un plus de faimă și strălucire, nedeia românească de pe Muntele Găina se integrează, de asemeni, lanțului nedeilor europene, numărându-se astăzi printre puținele și, deopotrivă, ultimele mari nedei montane de pe bătrânul continent.

NOTE

1. Martin Opitz, Zlatna. *Cumpăna dorului*. Poem răsădit în românește de Mihai Gavril. Cuvânt înainte de Vasile Netca. Postfață de Al. Tănase, Editura Albatros, București, 1981, p. 48 (vezi, mai pe larg, p. 46—48).

2. Johann Filstich, *Incercare de istorie românească*, Editura Științifică, și Enciclopedică, București, 1979, p. 249.

3. Josepho Benkő, *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictus*, Tomus III, Vindobona, 1778, p. 328. Acest exemplu, la fel ca multe altele, confirmă aprecierea lui Nicolae Bălcescu, potrivit căreia „toți istoricii veacului de mijloc se miră de puterea cu care românii își păstrează obiceiurile romane și sentimentele lor naționale“. Vezi: Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, București, 1977, p. 228.

4. Vezi: Ion Slavici, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina („Românii din Ungaria, Transilvania și Bucovina“)*, Vol. VI, Wien, 1881, p. 128.

5. S. Fl. Marian, *Nunta la români*, București, 1890, p. 78. „Nicăieri ca în aceste părți — scria Ion Rusu Abrudeanu — idealul de a ține neatinsă comoara sufletului și a credinței ortodoxe, nu s-a manifestat cu mai multă tărie“. Vezi: Ion Rusu Abrudeanu, *Moșii. Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București, 1928, p. 460.

6. Silvestru Moldovan, *Zarandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1898, p. 130—131.

7. Mihai Eminescu, *Diverse*. Cu o prefață de I. L. Caragiale, Iași, f.a., p. 58. Este semnificativ faptul că trei din marii reprezentanți ai spiritualității românești — Mihail Sadoveanu, Liviu Brebeanu și Lucian Blaga — și-au ales acest subiect pentru discursurile de recepție la Academia Română satul, țărănul român sau plămuirile spiritului său. Vezi în acest sens lucrarea: *Discursuri de recepție la Academia Română*, Editura Albatros, București, 1980.

8. Vezi: Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; I. Mușlea, *Obiceiul Junilor brașoveni. Studiu de folclor*, în: „*Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*“ (Extras), Cluj, 1930; Moldován Gergely, *Alsófehér Vármegye Monographiaja*, I kötet, Masodik része, *Alsófehér Vármegye Néprajza*, Nagy-Enyed, 1899, p. 723—1048.

9. La naștere, nuntă sau înmormântare, la multe dintre obiceiurile calendaristice, „păgânitatea“ este atât de prezentă, „eficientă“ și organică, încât se poate afirma fără teama de a greși că cele șaptesprezece secole de practicare a cultului ortodox n-au putut-o scoate din uz, fapt dovedit de „Florii“, „Rusalii“ ș.a. Prima sârbătoare creștină citată, corespunde atât ca perioadă cât și ca semnificație, cu vechea sârbătoare „păgână“ Rosalia (dies rosarum) lat. rosa (trandafir). În antichitate, trandafirul simboliza dragostea (Martialis, *Epigrame*, VIII, 77: „Liber in aeterna vivere digne rosa“), a cărei stăpână era Venus; totodată, trandafirul era

și floarea morții. Interesant — cel puțin din punct de vedere lingvistic — este faptul că moții nu au numit sărbătoarea „Rusalii”, ci „Rosalii”. Vezi: Traian Mager, *Aspecte din Munții Apuseni. Târgul de fete de la Găina, Ghejarul de la Scărișoara*, Arad, 1925, p. 55.

10. Petru Caraman era de părere că originea obiceiului românesc de a colinda ar putea cobori până în substratul cultural geto-dac. Autorul se detașează astfel de opiniile unor slaviști (A. N. Veselovschi, A. Potebnea, ș.a.), care au cam restrâns sau unilateralizat relațiile dintre sărbătorile de iarnă la români și la unele dintre popoarele slave. Vezi pe larg: Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare. Studiu de folclor comparat*, Editura Minerva, București, 1983.

11. Vezi: Ion Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, Editura Albatros, București, 1986, p. 447—448 ș.a.; Mircea Valea, A. Nistor, *Elemente ale culturii spirituale dacice în obiceiuri tradiționale românești*, în: „Sargetia” (Deva), 15 (1981), p. 407—418 ș.a.

12. Vezi: George Vâlsan, *Nedeile de pe culmile Carpaților*, în: (Vol.) *Pământul românesc și frumusețile lui*, București, 1942, p. 65—74. Același studiu se mai află publicat în: Idem, *Opere alese*, Editura Științifică, București, 1971, p. 655—659; S. Mehedintzi, G. Vâlsan, *Lecturi geografice*, Editura Albatros, București, 1973, p. 348—356.

13. Apud Ion Conea, *Din geografia istorică și umană a Carpaților. Nedei, păstori, nume de munți*, în: „Buletinul Societății Regale Române de Geografie” (în continuare se va cita prescurtat: B.S.R.R.G.), Tomul LV (1936), București, 1937, pag. 48.

14. Apud S. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur*, în: „Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj”, Vol. II (1926), p. 213. Vezi și: Ion Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul*. Cu o prefață de Ion Agârbiceanu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965, p. 219—220.

15. Apud Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei R.S.R., București, 1985, p. 454.

16. Amintim aici și „pârăul Plaiului”, afluent pe stânga al pârăului Bulz (Boga), care se varsă în Crișul Pietros (aparținător bazinului Crișului Negru). „Pârăul Plaiului” își are obârșia sub vf. Bălișei (1267 m), în Munții Bihorului.

17. Adolf Armbruster, *Dacoromana-Saxonica*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 379.

18. Despre un „montis Play” scria la 1767 și renumitul J. Fridválszky. Vezi: J. Fridválszky, *Minero-logia magni principatus Transilvaniae seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia lapides & aquae conscripta*, Claudiopoli 1767, p. 54.

19. * * * *Tara Abrudului*, Abrud, 1991, p. 62.

20. Ion Minea, *Din istoria unui cnezat ardelean*, în: „Cercetări istorice. Revistă de istorie românească”, Anul X—XIII (1934—1936), Nr. 1, Iași, 1936, p. 12.

21. Ion Conea, *Plaiuri carpatice*. Ediție îngrijită de dr. Lucian Bădea, dr. Nicolae Stoicescu, Editura Sport-Turism, București, 1984, p. 16.

22. *Dicționarul explicativ al limbii române* (în continuare: D.E.X.), Editura Academiei R.S.R., București, 1975, p. 700; Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 42; George Giuglea, arată că termenul „plai” are multe nuanțe de sens. El susține sorginea greacă a termenului. Vezi: George Giuglea, *Fapte de limbă despre trecutul românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 90—92.

23. Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, 1969, p. 130.

24. Lucia Apolzan, *Carpații — tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 122.

25. Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 361.

26. Ion Conea, *Plaiuri carpatice...*, p. 50. Vezi și: I. C. Chițimia, *Din viața folclorică a unor cuvinte*. Rușă, în: „Cercetări folclorice”, I (1947), p. 31—38.

27. Mircea Eliade, *De Zamolxis à Gengis-Khan, études comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*, Paris, 1970, p. 73.

28. Ion Conea, *op. cit.*, p. 51.

29. Idem, *Vechile târguri-nedei de pe culmile Carpaților*, în: „Buletin Științific al Secției de Geologie și Geografie al Academiei”, Tom II, Nr. 1—2, 1957, p. 116.

30. Idem, *Clopotiva. Un sat din Hațeg*. Monografie întocmită sub conducerea lui Ion Conea, I, București, 1941, p. 96; Ion Mușlea, *Târgurile de la Găina și Călineasa în însemnările călătorilor, savanților și literaților*, în: Idem, *Cercetări de*

etnografie și folclor, Vol. II, Editura Minerva, București, 1972, p. 386; Florea Florescu, *Târgul de fete de pe muntele Gâina*, în: „*Sociologie Românească*”, An II, Septembrie—Octombrie 1937, Nr. 9—10, p. 420. În procesul lor de „coborâre” spațială, ele au ajuns chiar în ținuturile de câmpie (de exemplu: Nedecia din jud Dolj — n.n. P.D.).

31. Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 361.

32. P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Editura Științifică, București, 1969, p. 155; Pr. D. Buzatu, *Nedecii, govii și ciumărți*, în: „*Mitropolia Olteniei*”, Anul XVI, Nr. 5—6, Mai—Iunie 1964, p. 428—435.

33. Ion Conea, *Plaiuri carpatice ...*, p. 50.

34. Ion Pop Reteganul, *Legende, povestiri și obiceiuri românești*, București, 1943, p. 148.

35. E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în: „*Transilvania*”, Anul 74, Nr. 1, 1943, p. 121; Idem, *La population de la Transylvanie au XI-e siècle*. Extrait de la „*Revue de Transylvanie*”, București, Tome X (1944), p. 28. Într-un document din anul 1589, referitor la Țara Abrudului, între toponimele locale este citat (de-a lungul Văii Cerbului) și „mons Zokoly” (probabil „Dâmbul Jocului”). Vezi: * * * Țara Abrudului, p. 62 și 75).

36. Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 359; Buteanu Ioanu, *Stan'a de vale. Regiunea munților Bihoreni*, în: „*Amicul Familiei*” (Gherla—Cluj), II, p. 159.

37. Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1933, p. 308—309.

38. George Vâlsan, *op. cit.*, p. 659.

39. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 388.

40. Vezi: Ana Toșa-Turdeanu, *O importanță lucrare geografică de la începutul sec. XVIII cu privire la Oltenia*, în: „*Studii și cercetări de bibliografie*”, 1969, p. 233—240.

41. Apud I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 31—38.

42. Jakó Zsigmond, *Biharmegye a török pusztítás előtt*, Budapest, 1940, p. 263. Apud Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 385.

43. Apud Ion Conea, *op. cit.*, p. 30, 37 și 46.

44. Mihály I., *Diplome maramureșene din secolul XIV—XV*, 1900, p. 65.

45. *Ibidem*, p. 66.

46. Emil Petrovici, *Toponimie ...*, *op. cit.*, p. 121. Astăzi, locul citat în documentul din 1373 se numește „Cornu Nedecii” și este situat la N—E de Pasul Prislopului, într-o zonă de interferență între jud. Bistrița—Năsăud și Țara Maramureșului.

47. Cf. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastie*, Bonn und Leipzig, 1926, II und III, Teil, p. 212.

48. Iată câteva dovezi referitoare la Țara Moșilor: Vidra de Sus—Felsövidra: Ponorel—Aranyponor; Câmpeni—Topánfalva; Săcătura—Aranyas vágás; Albac—Fehérvölgy; Gârda de Sus—Felsőgirda ș.a.m.d.

49. Iată ce scria Ion Pop Reteganul (în *op. cit.*, p. 148): „probabil că nedecile sunt de origine tare veche. Se poate că sunt zilele solemne de bucurie ale vechilor romani în onoarea zeilor patroni, căci chiar și acum nedecia se face aproape în fiecare sat la ziua patronului parohiei (hramul bisericii). Nedecia se seamănă mult și cu convenirile grecilor antici”.

50. Vezi: Bruz Lajos, *Kenyérvizy, Nedeci (Románlincep) — Nedecia (Sărbătoare românească)*, în: „*Hetilap*”, Cluj, 1853, p. 342—343; Gavrilă Popp, *Istoria lui Kövári László*, în: „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*”, 1859, p. 285—286, 333—336, 341—344, 349—351; 1860, p. 33—35, 41—42, 49—51, 65—67, 73—75, 81—82, 89—90; Fr. Longinu, *Nedecia. Datină populară*, în: „*Familia*”, 1869, p. 198—199; Istvan Iszlai, *Hátszegvidéki szokások (Datini din Țara Hațegului)*, în: „*Hunyad*”, 1888, nr. 19—21 ș.a.;

51. George Vâlsan, *op. cit.*, p. 659.

52. Nicolae Dunăre, *Civilizația tradițională românească în Curbura Carpatică Nordică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 251.

53. Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească. Istoric. Cultura materială. Obiceiuri*, Editura Științifică, București, 1973, p. 429; Ion Ghinoiu, *Popasuri etnografice românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 69; Vezi și: Romulus Vulcănescu, Paul Simionescu, *Drumuri și popasuri străvechi*, București, 1974, p. 98.

54. Vezi: Ion Conea, *Din geografia ...*, p. 56.

55. *Ibidem*.
56. Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 379.
57. Ion Conea, *Plaiuri carpatice...*, p. 47.
58. Victor Tufescu, *Oameni din Carpați*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 71.
59. Apud Ion Faitâr, *Trecător prin târguri și iarmaroace*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 54—58; Claudiu Giurcăneanu, *Populația și așezările din Carpații românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 80—89.
60. Nicolae Dunăre, *op. cit.*, p. 251; Idem, *Arta populară din Munții Apuseni*, Editura Meridiane, București, 1981, p. 14 (nota 7).
61. Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, Ediție îngrijită de Radu Constantinescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 68; George Vâlsan, *op. cit.*, p. 656; Vezi și D. Buzatu, *op. cit.*, p. 443.
62. *D.E.X.*, p. 591.
63. N. Iorga, *Istoria poporului român*, Ediție îngrijită de Georgeta Penelea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 185.
64. Vezi: Iorgu Jordan, *op. cit.*, p. 212.
65. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Editura Junimea, Iași, 1963, p. 132.
66. Paul Mac Kendrick, *Pietrele dacilor vorbesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 8.
67. Ion Conea, *op. cit.*, p. 48.
68. George Vâlsan, *op. cit.*, p. 656.
69. Ion Conea, *op. cit.*, p. 48.
70. Idem, *Din geografia...*, p. 76.
71. N. Iorga, *op. cit.*, p. 185.
72. Ion Conea, *Plaiuri carpatice...*, p. 48 și 49.
73. Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1973, p. 11.
74. Vezi: D. Buzatu, *op. cit.*, p. 428—435.
75. Ion Gugiușman, *Târgul de fete de la Călineasa (Munții Apuseni)*, în: *B.S.R.R.G.* București, Tom LV (1936), p. 274—275.
76. Florea Florescu, *op. cit.*, p. 421 (vezi și: p. 419).
77. George Vâlsan, *op. cit.*, p. 657, respectiv 656. În această ultimă pagină el face și o altă afirmație, care contrazice în mod evident cele scrise până atunci, și anume: „Forma cea mai interesantă e a „nedeilor” de pe culmile munților, cum e cea de pe Gâina!”
78. Teofil Frâncu, George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 72.
79. Vasile Dumbravă, *Datul din Călineasa*, în: „Familia”, 30 (1894), p. 349—352.
80. Vezi: Moldován Gergely, *Alsófehervármegye roman népe*, Budapest, 1913, p. 311.
81. Bolcu Adam, *Povești și povestiri*, Arad, 1919, 49 p.; Idem, *Din poveștile lui Moș Toader și alte povestiri pentru popor*, Sibiu, 1927, 72 p.
82. „Graiul Moșilor” (Cluj) Anul I, Nr. 20 din 18 decembrie 1932, p. 2 și Anul II, Nr. 5, din 5 februarie 1933.
83. Emil Petrovici, *Toponimie...*, p. 121. Aurelia Cosma adaugă acestora și târgul de la Poiana Muierii din Carpații Meridionali. Vezi: Aurelia Cosma, *Nedeile*, în: „Tineretul liber”, din 22 iulie 1990, p. 2.
84. Ion Conea, *Vechiile târguri, nedei...*, p. 113; Idem, *Din geografia...*, p. 74.
85. Nicolae Dunăre, *op. cit.*, p. 11.
86. Vezi: Romulus Vulcănescu, Paul Simionescu, *op. cit.*, p. 98; Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografice și istorie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 263; Victor Tufescu, *op. cit.*, p. 71 și 63.

(Résumé)

L'ouvrage ci-présent met en évidence une série d'aspects concernant l'origine, le caractère et l'évolution de ces fêtes populaires appelées "nedeie".

Ces fêtes ont été attestées par un document de 1373 mais on est arrivé à la conclusion que, pour découvrir leur vraie origine, on doit chercher plus loin.

Conformément aux nouvelles preuves que l'ethnohistoire met à la disposition des spécialistes, on peut affirmer avec certitude que les sources de ces fêtes sont d'origine dacique.

L'importance de ces fêtes est donnée premièrement des fonctions qu'elles accomplissent, fonctions qui ont évolué de pair avec la société roumaine rurale.

Au commencement, jusqu'aux XV—XVI-ème siècles, la plus importante fonction était celle magique-réligieuse, ensuite, entre les XV—XX-ème siècles, les activités collective et, au XVIII-ème siècle, la fonction économique occupe une place de plus en plus importante.

On y peut ajouter la fonction matrimoniale (ces fêtes constituant une bonne occasion pour la réalisation des mariages), ou la fonction d'amusement: les gens avaient l'occasion de se divertir, de danser, de manger et de boir ensemble pour oublier les chagrins de la vie.